

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Інститут мистецтв
Кафедра естрадної музики

кваліфікаційна робота

на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти на тему:

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАВИЧОК ЧИТАННЯ З ЛИСТА В КЛАСІ ФОРТЕПІАНО

Виконала:
здобувач II курсу (1,10 р.н.)
спеціалізації «Фортепіано»
Левківська Вікторія Сергіївна

Науковий керівник – кандидат
педагогічних наук, доцент
Цюлюпа Н. Л.

Рівне – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ НАВИЧОК ЧИТАННЯ З ЛИСТА ПІАНІСТА В ПРОЦЕСІ ФОРТЕПІАННОЇ ПІДГОТОВКИ	
1.1. Читання з листа як психолого-педагогічна проблема.....	7
1.2. Еволюція поглядів на проблему розвитку навичок читання з листа....	14
 Висновки до першого розділу.....	17
 РОЗДІЛ ІІ. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ НАВИЧОК ЧИТАННЯ З ЛИСТА В КЛАСІ ФОРТЕПІАНО	
2.1. Педагогічні умови та методичні прийоми розвитку навичок читання з листа.....	18
2.2. Методи розвитку навичок читання нот з листа.....	23
 Висновки до другого розділу.....	35
 ВИСНОВКИ.....	37
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	40

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах реформування національної системи освіти в Україні зростає необхідність підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців. У Національній доктрині розвитку освіти наголошено, що нагальною потребою сьогодення є розвиток творчих здібностей, сучасний світогляд, формування навичок самоосвіти, саморегуляція особистості. Вирішення цих складних завдань, які постали перед освітою, цілком залежить від розвитку мистецької освіти як однієї з вагомих складових загальної освіти.

Розвиток навичок читання нот з листа має виключно важливе значення в формуванні не тільки професійного музиканта, але, що не менш важливо, грамотного музиканта-аматора, здатного до активної участі у самостійному музикуванні.

Читання з листа є найважливішим та найскладнішим компонентом музичного навчання, від розвитку якого залежить рівень сформованості професійних якостей виконавця. Безумовно, любий музикант повинен володіти навичками читання з листа нотного тексту, і чим краще сформованими є ці навички, тим продуктивнішим буде процес розвитку виконавської майстерності, музичного мислення, вмінь до самостійної роботи, тим багатшим буде загальний та музичний тезаурус тощо.

Проблеми розвитку та удосконалення навичок читання з листа завжди привертала увагу педагогів-методистів та виконавців. У практиці фортепіанної гри даної теми торкаються у своїх дослідженнях Р. Верхолаз, Т. Воскресенська, Т. Гризоглазова, Н. Кашкадамова, М. Крючков, О. Люблінський, Т. Свиридова, М. Смирнов та ін.

Всі існуючі методики навчання гри на фортепіано містять матеріали, присвячені розгляду питань формування та удосконалення у піаністів навичок

читання нотного тексту з листа (А. Алексєєв, Т. Воробкевич, Д. Герасимович, А. Каузова, М. Любомудрова, В. Макаров, К. Мартінсен, О. Склярів, Г. Ципін).

Аналіз представлених вище досліджень засвідчує не лише про актуальність означеної проблематики, а й необхідність подальшого вивчення, узагальнення та систематизації науково-методичних праць з проблем розвитку та удосконалення навичок читання з листа в класі фортепіано. Актуальність теми, її теоретична та практична значимість для підготовки піаністів в закладах мистецького спрямування і обумовили вибір теми бакалаврської кваліфікаційної роботи "Особливості розвитку навичок читання з листа в класі фортепіано".

Зв'язок роботи з науковими планами. Тема бакалаврської кваліфікаційної роботи пов'язана з проблемою удосконалення фахової підготовки майбутніх педагогів-музикантів та удосконаленням знань з методики навчання гри на фортепіано. Бакалаврське дослідження входить до плану науково-дослідної роботи кафедри естрадної музики Рівненського державного гуманітарного університету і складає частину наукового напрямку "Естрадне мистецтво на теренах України: історія розвитку та перспективи". Тему наукової роботи затверджено Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету.

Матеріали дослідження - історична, психолого-педагогічна, методична література.

Мета дослідження - визначення особливостей розвитку навичок читання з листа у становленні піаніста як виконавця; обґрунтування педагогічних умов, визначення шляхів формування умінь і навичок, які сприяють удосконаленню читання з листа; теоретична розробка методики розвитку навичок читання з листа.

Для досягнення поставленої мети дослідження визначено наступні **завдання:**

- розкрити сутність феномену "читання з листа";

- дослідити основні процеси та механізми читання нот з листа;
- обґрунтувати значення читання з листа у виконавському процесі піаністів;
- дослідити еволюцію поглядів на проблему розвитку читання з листа;
- обґрунтувати та систематизувати педагогічні умови та методику розвитку навичок читання з листа в класі фортепіано.

Об'єкт дослідження – процес навчання гри на фортепіано учнів закладів мистецького спрямування.

Предмет дослідження – особливості розвитку навичок читання з листа в класі фортепіано.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань у дослідженні використано комплекс взаємоузгоджених методів, а саме:

теоретичні - аналіз, систематизація, узагальнення, метод теоретичного моделювання – для виявлення структури;

емпіричні – опитування, бесіди, педагогічне спостереження;

методи творчих завдань.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів:

Бакалаврська кваліфікаційна робота є спробою систематизувати та узагальнити результати наукового досвіду в галузі розвитку музичного мистецтва. В науковій роботі нами

уточнено:

- сутність та зміст поняття "читання з листа";

визначено:

- педагогічні умови розвитку навичок читання з листа в класів фортепіано;

систематизовано та узагальнено:

- методику розвитку умінь читання з листа в класі фортепіано;

набули подальшого розвитку:

- теоретичні положення щодо розвитку та удосконалення навичок читання з листа в класі фортепіано.

Організація дослідження. Дослідження відбувалося у три етапи протягом 2022 - 2023 років згідно затвердженого календарного плану.

Практичне значення роботи.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків та списку використаних джерел.

Повний обсяг роботи складає 42 сторінки, з них 39 сторінок основного тексту. Список використаних джерел становить 26 найменувань.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ НАВИЧОК ЧИТАННЯ З ЛИСТА ПІАНІСТА В ПРОЦЕСІ ФОРТЕПІАННОЇ ПІДГОТОВКИ

1.1. Читання з листа як психолого-педагогічна проблема.

Актуальність проблеми розвитку у музикантів навичок читання нотного тексту з листа не викликає сумніву. Тема розвитку та удосконалення означених навичок є однією з важливих у музичній педагогіці, адже педагогічна, виконавська діяльність сучасного музиканта вимагає всебічно розвиненої професійної підготовки.

Одне з провідних місць у формуванні музиканта належить вмінню читати нотний текст, що є найважливішим засобом музичного розвитку. Читання з листа відкриває необмежені можливості для ознайомлення з численною кількістю фортеп'янової музики. Чимала кількість творів симфонічної, камерної, оперної, вокально-хорової, інструментальної музики сприймається нами тільки на слух, але найбільшу користь у сприйманні і розумінні почутого, має безпосереднє відтворення музичного твору у власному виконанні. Саме фортеп'яно за своїми можливостями створює всі умови для найповнішого відтворення складної мелодико-гармонічної фактури будь-яких не фортеп'янової творів.

Таким чином, читання нотного тексту з листа є особливою формою діяльності, що відкриває великі можливості для всебічного і широкого ознайомлення з музичною літературою.

Незаперечним є той факт, що вміння читання нотного тексту з листа є необхідним як для виконавців-піаністів, педагогів-музикантів, так і для виконавців-аматорів, вміння читання нотного тексту з листа відкриває широкі можливості для збагачення музичного тезаурусу виконавця, розширення його кругозору, розвитку музичного смаку, оволодіння "музичною інформацією",

збагачення багажу спеціальних знань та умінь, розвитку його емоційної сфери тощо.

Читка з листа є одним з найбільш перспективних шляхів розвитку професійної майстерності виконавця. Саме тому, оволодіння навичками читання з листа є найважливішим завданням музичної педагогіки, адже це допоможе ознайомитись з більшою кількістю музичної літератури не тільки для фортепіано, ознайомитись з творами різних авторів, різних художніх стилів та історичних епох, тим самим розширити кругозір та збагатити загальний та музичний розвиток. З іншої сторони, читання з листа стає не тільки джерелом пізнання, а й формує виконавський досвід, удосконалює професійні якості музиканта тощо.

Вивчення історії фортепіанної педагогіки та методики викладання гри на фортепіано, а також аналіз публікацій педагогів-практиків по цій темі дозволяє нам зробити висновки про те, що майже всі видатні музиканти, які займаються питаннями фортепіанної педагогіки, надають надзвичайно важливе значення цьому умінню, а вільне володіння такою навичкою завжди викликало їх глибоку пошану та захоплення (Г. Гофман, В. Сафонов, А. Мартінсен, Е. Гнесіна та ін.).

Нажаль, за останній час піаністи в цілому почали гірше читати музику з листа, хоча загальний середній рівень фортепіанного виконавського мистецтва порівняно з минулим помітно зріс, особливо в галузі віртуозної майстерності. Головним недоліком виконавців у сфері читання з листа є неточне відтворення ритмічного малюнку, акордової фактури та штрихів. Окрім цього, як правило, виконавці не завжди усвідомлюють та не відчують музичної фрази та її мотивної будови. Це свідчить про неналежне володіння технікою читання нотного тексту з листа та, саме головне, про нерозвиненість музичного мислення в цілому.

За роки навчання учень більш-менш успішно вивчає визначене шкільною (училищною) учбовою програмою кількість п'єс, етюдів, сонатин тощо, але після закінчення навчання не завжди в змозі достатньо вільно читати з листа, що стримує та обмежує його активну участь в самостійному музикуванні.

Відомий занепад мистецтва читання з листа можливо пояснити і розвитком техніки звукозапису, що призводить до зниження інтересу до самостійного музикування, і тим фактом, що в сучасній практиці укоренилося виконання сольних програм на пам'ять. Це – об'єктивність нашого часу.

Зауважимо, що навички читки з листа не можна плутати з розбором тексту, при якому музичний твір програється в повільному темпі з можливими зупинками та помилками, окремі епізоди можуть програватися декілька раз з метою удосконалення. Іншими словами, розбір музичного тексту є процесом детального ознайомлення з музичним твором, роботою над його художніми та технічними завданнями, що допускає повільний темп, часті повтори окремих епізодів, мотивів, фраз, а читання з листа – це перше безперервне виконання нового незнайомого твору з нот у темпі, який вказаний автором. Таке виконання має давати загальне уявлення про музичний твір, його образи, окреслює основні компоненти фактури, які можна охопити одним поглядом, випускаючи деталі.

Безумовно, любі уміння, навички, здібності формуються та удосконалюються лише в практичній діяльності. З іншої сторони, сподівання виконавця лише на практичний досвід, без підкріплення знаннями сутності та механізму протікання процесу читки з листа призводить до того, що інколи піаністи за все життя так і не опановують навички читання нотного тексту з листа. Читання з листа - складний процес, а означені навички "виховуються" слухом, слуховими уявленнями, почуттям ритму, музичною пам'яттю, відчуттям ладотональності, активністю уваги тощо.

Для того, аби окреслити шляхи ефективного розвитку навичок читання з листа, вкрай важливим, на наш погляд, є визначення сутності та змісту основної дефініції дослідження – "читання музики з листа". Одні науковці визначають це поняття як *дію, коли виконавець без попередньої підготовки відтворює музику, яку вперше бачить*, інші – як *"виконання незнайомого музичного матеріалу в темпі, характері, близько до необхідного, без попереднього, навіть фрагментарного програвання на інструменті"* [23]. Причому, в процесі читання музичного твору з листа, виконавець повинен дотримуватись авторських вказівок стосовно фразування, динаміки, темпу, штрихів, що визначають характер твору.

Відомий психолог Т. Єгоров розглядає читання з листа як вид діяльності, що об'єднує дві дії – рух очей та рух виконавського апарату з однієї сторони, та рух думок, почуттів, що виникають під час музикування - з іншої. В міру оволодіння навичками читання нотного тексту з листа відбувається швидке поєднання цих двох дій, в результаті чого виникає більш коректне, точне та виразне виконання музичного твору.

Дещо іншої думки у визначенні поняття "читання з листа" дотримуються видатні педагоги-піаністи (К. Ігумнов, Г. Нейгауз, М. Грінберг), які в процесі читання з листа допускають існування помилок та неточностей і визначають *читання з листа як неточне, недосконале відтворення композиторського задуму*: "Прочитати твір з листа – означає швидко схопити та ескізно передати емоційно-образний сенс музики, при деякій приблизності відтворення нотного запису» [24]. При цьому основою читання нотного тексту з листа має бути цілісне сприйняття тексту та емоційність у розкритті художнього образу музичного твору. Якщо при розборі незнайомого тексту піаніст може направити свою увагу на різні його елементи по чергово, то під час читання з листа всі дії виконавця вступають у тісний зв'язок, при цьому об'єднуючись у складний творчий процес.

Ю Юцевич визначає читання з листа як *виконання на інструменті або голосом незнайомого музичного твору при наявності не тільки загальної музичної культури, а й систематичних занять з сприймання музики в процесі її виконання* [27].

Зауважимо, що структуру навички читання музичного твору з листа слід розглядати у взаємодії трьох елементів – *мотиваційного, дослідницького та виконавського*. *Мотиваційний чинник* процесу читання нотного тексту, як і любого іншого виду діяльності, передбачає існування та взаємодію сформованих потреб, мотивів та мети, де *потребу* слід розглядати як пізнавальну дію; *мотив* – як "спілкування" з тим чи іншим композитором та музичним твором, одержання естетичної насолоди від музичного твору; *мету* – як інтерпретацію, відтворення композиторського задуму.

Дослідницький етап характеризується вибором засобів і способів здійснення акту читання нотного тексту.

Виконавський етап характеризується передбаченням одержання результату та досягнення мети, тобто художньо зріле виконання музичного твору.

Зауважимо, що на відміну від розбору музичного твору, коли включаються аналітичні процеси, гра з листа вимагає здебільшого напруженої синтезуючої діяльності мислення, тобто відбувається динамічний процес взаємопов'язаних дій виконавця - аналіз та синтез. В процесі читання з листа умовно можна виділити три групи дій:

Перша група – це власне дії, що відбуваються перед самою грою з листа: аналіз, узагальнення тощо. Це, в першу чергу, визначення піаністом (по вказівкам автора) характеру, темпу музичного твору, основної ладотональності та розміру музичного твору. В подальшому відбувається швидкий перегляд виконавцем музичного тексту для виявлення головного типу викладу, основних мелодійних

рухів, технічних особливостей викладу музичного матеріалу, метроритмічного малюнку.

Друга група дій відноситься вже безпосередньо до протікання самого процесу читання нотного тексту з листа, причому в цьому процесі активно задіюються органи почуттів - зір та слух, тобто ця складнокоординована аналітична діяльність будується на поєднанні зорових та слухових уявлень. В цей момент виконавець бачить музичний матеріал (охоплює зором), розпізнає знайомі елементи, передбачає подальший розвиток музичного твору, тобто активно працює зір виконавця. В цей же час активно включається в роботу слух виконавця, який одночасно реагує і на ті частини музичного матеріалу, які виконуються в даний момент, і одночасно реагує на ще не зіграні фрагменти музичного твору. Відбувається так званий "слуховий контроль", що є абсолютно необхідним під час любої виконавської діяльності.

Третя група дій – власне, це саме виконання музичного матеріалу, яке відбувається після аналізу музичного тексту. В цьому складному процесі задіяні, окрім зору та слуху, ще й руховий апарат піаніста. Тобто, після взаємодії зорових та слухових уявлень відбувається наступна миттєва рухова реакція, причому ціла низка ланок складного ланцюга операцій виконується практично автоматично. Ми маємо на увазі, в першу чергу, не тільки зорове та слухове уміння передбачати розвиток музичного тексту, а й уміння передбачати чи уявляти і відповідні ігрові рухи, які необхідно буде задіяти при виконанні музичного твору.

Здатність до "передбачення" носить абсолютно індивідуальний характер і залежить від рівня майстерності виконавця та від складності музичного матеріалу. З огляду на це, можемо зробити висновки стосовно того, що нотний матеріал, який пропонується для читки з листа повинен бути ретельно підібраний

та охоплювати більш широко різні стилістичні напрямлення, а розвиток навичок читання нотного тексту з листа має бути цілеспрямованим та постійним.

Для реалізації поставлених завдань кваліфікаційної роботи, вкрай важливо розкрити механізм читання нотного тексту з листа. Досить часто в процесі читання з листа виконавець стикається з проблемою гри складних технічних конструкцій, пасажів тощо, які він не готовий виконувати в темпі. З цього приводу слід зазначити, що ще Ф. Ліст, твори якого просто "насичені" складними технічними пасажами та фігураціями, говорив, що всі варіанти пасажів, що зустрічаються в музичних творах, можна підпорядкувати декільком звуковим конструкціям, тобто звуковим формулам. Іншими словами, виконавець, який опанував ці основні звукові формули, з легкістю виконає любі технічні пасажі, що зустрічаються у музичних творах, адже ігрові рухи у нього виникають на основі добре натренованої "рухової пам'яті", яка зберігає і моделює знайомі звукові формули.

Для того, аби з успіхом реалізувати цей потенціал, необхідно високорозвинене вміння миттєво (майже автоматично) аналізувати та синтезувати текст, що виконується, розпізнаючи в ньому знайомі, типові елементи в їхньому співвідношенні із новими, які є характерними для даного твору. Для цього слід сприймати текст "не по складам", а більшими побудовами - мотивами, фразами, реченнями тощо [23].

Як показує досвід, навички структурного охоплення тексту є результатом цілеспрямованого педагогічного впливу.

Велике значення в процесі читання нот з листа також мають прискорена, точна орієнтація рук на клавіатурі; володіння аплікатурною технікою – вміння миттєво вибрати найкращий аплікатурний варіант.

Це головні елементи навички читання нотного тексту з листа, починаючи від сприйняття тексту і закінчуючи його виконанням. Засоби розвитку цієї навички, прийоми автоматизації значної частини дій повинні скласти основу послідовних дій педагога у класі фортепіано.

1.2. Еволюція поглядів на проблему розвитку навичок читання з листа.

Проблеми розвитку та удосконалення навички читання нотного тексту з листа є предметом вивчення музичної педагогіки, починаючи з кінця XVII - початку XVIII ст. З цього приводу слід згадати методичний трактат відомого французького композитора Ф. Куперена "Мистецтво гри на клавесині", який був опублікований у 1716 р., трактат Х. Шубарта.

У книзі ще одного відомого німецького композитора та педагога К. Ф. Е. Баха, опублікованій у 1752 р., автором обґрунтовується вимога до клавіристів оволодіння навичками читання нот з листа.

Цікавим є історичний факт творчого змагання між яскравими виконавцями XVIII ст. М. Клементі та В. Моцартом, яке полягало у читці з листа клавірних сонат Д. Паїзіелло. Таким чином, уміння імпровізації, що були першорядними у музичній освіті XVII ст. змінюють вимоги розвитку навичок читання нотного тексту з листа.

Зауважимо, що до піаністів, які виконували публічно твори з листа належать, окрім В. А. Моцарта, зокрема, Ф. Ліст, Е. д'Альбер, С. Рахманінов, О. Блюменфельд. Безумовно, така майстерність може бути доступна лише геніально обдарованим виконавцям, але професійно та якісно читати нотний текст з листа може навчитись кожний музикант. Розуміння цього постулату ми

бачимо у працях педагогів, виконавців, що велику увагу приділяють розвитку навичок читання з листа.

У роботах методичного характеру відомих музикантів минулих століть містяться практичні поради розвитку та удосконалення техніки читання з листа нотного тексту. Так, про необхідність систематичного вправлення в читці нот "а ргіма віста, тобто "з першого погляду" наголошував А. Гензельт у своєму трактаті "Правила".

Відомий німецький педагог А. Хальм обгрунтовує важливість початкового, так званого "донотного" періоду у розвитку навичок читання нотного тексту з листа, коли виконавець опановує клавіатуру та ігрові рухи, вчиться підбирати на слух, транспонувати та імпровізувати, тобто набуває певного виконавського досвіду.

Видатний композитор Р. Шуман у своїй відомій книзі "Життєві правила для музикантів" особливу увагу приділяє розвитку навички читання з листа як однієї з умов "розуміння" музики.

Вже у другій половині ХІХ ст. у навчальних програмах всіх музичних навчальних закладів були присутні вимоги читки музичного тексту з листа.

Роботи відомого німецького педагога Г. Леймера присвячені обгрунтуванню доцільності "методу продумування нотного тексту", в основі якого необхідність вивчення на пам'ять, розучування музичного твору не за інструментом, а читаючи його очима.

Відомий угорський педагог Й. Гат в своїй праці "Техніка фортепіанної гри" особливу увагу надає методам розвитку у піаністів-початківців навичок читання з листа.

На необхідності вільного орієнтування на клавіатурі як однієї з умов розвитку навичок читання нотного тексту з листа, наголошували в своїх публікаціях Л. Баренбойм, М. Метнер, К. Чатурян.

В працях Л. Горелашвілі, Л. Зарі обґрунтовуються методи візуального сприйняття нотного тексту під час читання з листа як результат складних процесів у свідомості піаніста.

Сучасні науковці та педагоги-практики в своїх працях особливу увагу приділяють обґрунтуванню методів розвитку навичок читання нотного тексту з листа. Тому прикладом може слугувати цікава навчально-методична праця відомого німецького педагога В. Кайльмана "Школа читки з листа", в якій особлива увага приділяється так званій "грі всліпу".

Л. Баренбойм у своїй праці "Фортепіанна підготовка" обґрунтовує один з вагомих чинників процесу читки з листа – аплікатурну, позиційну техніку, оволодіння якою повинно стати однією з форм щоденної роботи піаніста.

І. Гофман у своїй методичній праці "Фортепіанна гра" наголошує на необхідності удосконалення у виконавців-піаністів умінь передбачати музичний розвиток.

Наголошуємо, що всі існуючі навчально-методичні праці педагогів та виконавців в царині навчання гри на фортепіано містять розгляд проблеми розвитку навичок читання нотного тексту з листа (А. Алексєєв, Т. Воробкевич, Д. Герасимович, А. Каузова, М. Любомудрова, В. Макаров, К. Мартінсен, О. Скліров, Г. Ципін).

Узагальнюючи все вищесказане, можемо констатувати, що проблеми розвитку та удосконалення читання музичних творів з листа завжди в полі зору науковців, педагогів-методистів та виконавців, які вважають, що розвиток

означеної навички залежить від професійного рівня виконавця, його здатності передбачати розвиток подій музичного твору, здатності миттєво організувати свій потенціал та виконавські можливості, від виконавського досвіду та багажу отриманих знань побудови музичних творів тощо.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Узагальнюючи матеріали першого розділу бакалаврської кваліфікаційної роботи можемо зробити наступні висновки.

Одне з провідних місць у формуванні музиканта належить вмінню читати нотний текст, що є найважливішим засобом музичного розвитку. Розвиток навичок читання нот з листа має виключно важливе значення в формуванні не тільки професійного музиканта, але, що не менш важливо, грамотного музиканта-аматора, здатного до активної участі у самостійному музикуванні. Саме тому, оволодіння навичками читання з листа є найважливішим завданням музичної педагогіки.

У першому розділі наукової роботи розкривається зміст та сутність поняття "читання з листа", нами з'ясовано, що цю дефініцію слід розглядати як *дію, коли виконавець без попередньої підготовки відтворює музику, яку вперше бачить з дотриманням авторських вказівок щодо характеру твору, темпу, штрихів, аплікатури тощо.*

У роботі визначаються та обґрунтовуються структурні елементи читання нот з листа, серед яких мотиваційний, дослідницький та виконавський.

У першому розділі кваліфікаційної роботи доводиться, що проблеми розвитку та удосконалення навичок читання нотного тексту з листа є предметом вивчення музичної педагогіки, починаючи з кінця XVII - початку XVIII ст.

У роботі надається аналіз теоретичних навчально-методичних праць педагогів-практиків, виконавців з питань дослідження в історичній проекції.

РОЗДІЛ II

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ НАВИЧОК ЧИТАННЯ З ЛИСТА В КЛАСІ ФОРТЕПІАНО

2.1. Педагогічні умови та методичні прийоми розвитку навичок читання з листа.

В наш час, який характеризується проривом у розвитку звуковідтворюючих технологій, є небезпека пасивного сприйняття музики – ознайомлення та вивчення її тільки на слух. Але справжнє знання музичної літератури можливе лише там, де виконавець самостійно виконує музичний твір на інструменті. Знання, отримані легко, без затрати емоційних зусиль, так само легко зникають без сліду. Кожен виконавець має бути дослідником, адже цінні лише ті навички та уміння, які здобуті шляхом свідомих та наполегливих зусиль.

На превеликий жаль, незважаючи на те, що важливість розвитку навичок читання з листа визнається завжди і всіма, їй не завжди приділяють достатньо уваги. Дуже часто говорять про те, що здібності до читання з листа – це вроджений дар, природна властивість особистості. Але з цим не можна

погодитися, адже багатолітній досвід та навчальна практика категорично відкидає такий погляд. Науковці-методисти та педагоги-практики наголошують, що при відповідній спрямованості та організації занять, ці здібності можна здобути і розвинути. При цьому, розвивати навички читання нотного тексту з листа необхідно наполегливо та цілеспрямовано, не допускаючи перерв у заняттях.

Одні педагоги вважають, що головне – більше читати з листа, і вміння прийдуть самі по собі, іншими словами – не важливо як, важливо скільки. Не можна не погодитися, що чисто кількісний фактор має велике значення. Може статись, що і стихійні заняття читання з листа дадуть позитивний результат. Але слід відразу підкреслити, що знайомство з основними принципами у галузі читання з листа за фортепіано, свідоме засвоєння спеціальних прийомів, які можуть полегшити читання, - все це веде до значного підвищення професіоналізму піаніста та пришвидшення процесу розвитку та удосконалення навичок читання нотного тексту з листа.

Аналіз психолого-педагогічної, методичної літератури, власний педагогічний досвід дає нам право виділити та обґрунтувати педагогічні умови, які будуть сприяти успішному розвитку у піаністів навичок читання нотного тексту з листа, серед яких:

- систематичність занять;
- усвідомлене оволодіння навичками читання з листа;
- аналіз та логіка мислення в процесі оволодіння даними навичками;
- оволодіння знаннями про жанри, стилі, форми, типи фортепіанного викладу;
- послідовність та планомірність підбору музичного матеріалу за ступенем складності;
- застосування різноманітних методичних прийомів.

Зауважимо, що розвиток навичок читання нотного тексту з листа є абсолютно необхідним для концертмейстерів, рівень професійності яких напряму залежить від рівня розвитку означеної навички.

Враховуючи вищепераховані педагогічні умови, можемо обґрунтувати методичні прийоми, що застосовують у виконавській та концертмейстерській практиці, які, на наш погляд, є найбільш сприятливими для успішного розвитку навичок читання з листа:

- методичний прийом скорочення та полегшення музичного матеріалу в концертмейстерській практиці;
- методичний прийом "читання про себе" незнайомого музичного матеріалу;
- методичний прийом "фотографування".

В рамках нашої роботи вважаємо за необхідне більш докладніше розглянути означені методичні прийоми.

1. Методичний прийом скорочення та облегшення музичного матеріалу в концертмейстерській практиці. В процесі навчально-виконавської діяльності необхідно звертати увагу на те, що під час початкового читання нотного тексту з листа часом, з різноманітних причин (складна фактура, технічні складнощі тощо) не завжди можливо виконати весь текст, що викладений в нотах. При цьому необхідно використовувати методичний прийом скорочення та облегшення нотного тексту. Зауважимо, що скорочувати музичний текст необхідно дуже обережно, не пошкодивши при цьому мелодійний малюнок та лінію басу твору. Тому ми використовуємо різноманітні прийоми облегшення нотного тексту: перетворення або виключення підголосків та прикрас; облегшення або переміщення акордів; перетворення розкладених гармонічних фігурацій у основних гармонічних функціях; перетворення ритмічно ускладнених послідовностей на елементарну пульсацію; заміна октав на гру у простішому викладі,.

Використовуючи цей прийом, не можна забувати, що головною умовою читання нот з листа є збереження ідейно-образного сенсу та змісту музичного твору, інтонаційної та ритмічної структури голосу, що є сольюючим, гармонічної основи твору.

Для того, аби навчити піаніста краще орієнтуватись в даному питанні, слід вводити в навчальний процес спеціальні завдання на визначення можливих скорочень та облегшень нотного тексту в музичних творах. Така робота сприяє розвитку у піаністів більш ширшого охоплення очима та слухом музичної думки, привчає узгоджувати видиме по горизонталі та вертикалі, встановлює звукомоторний зв'язок, допомагає швидко визначати можливі облегшення та ясно уявляти собі фактуру музичного твору.

2. Методичний прийом читання "про себе". Використовуючи цей прийом, маємо за мету навчитись перед виконанням невідомого музичного твору прочитати його очима та уявно "прослухати" невідомий музичний матеріал. Використання даного методичного прийому сприяє формуванню уміння сприймати музичний матеріал в цілому, а не окремими нотними знаками, швидко вникати в задум твору, ясно передбачати лінію розвитку музичного образу, відчувати характер музики, бути дуже уважним до змін у темпі, тональності, фактурі, ритмічним змінам.

3. Методичний прийом "фотографування". Використовуючи цей прийом у виконавській та концертмейстерській практиці, розвиваються навички прискореного сприйняття тексту за великим смисловим членуванням. Суть цього прийому в тому, що виконавцеві на декілька секунд показується окремий шматок музичного твору (мотив, фраза, речення), які він повинен запам'ятати, відтворити його звучання в уяві, а потім зіграти на інструменті. В момент виконання піаніст читає та запам'ятовує вже наступний фрагмент, і так до кінця твору. В процесі цієї справи поступово збільшується швидкість, сприймання та обсяг фрагментів, що запам'ятовуються. Уявне виконання дозволяє сформувати відповідні

внутрішні музично-слухові уявлення – опору- при подальшій грі, помітно зменшується кількість помилок, ігрових "неточностей".

Розвиток навичок читання нотного тексту з листа займає важливе місце в професійній підготовці майбутніх педагогів, концертмейстерів, виконавців. Дотримання всіх педагогічних умов, застосування методичних прийомів сприяє не тільки розвитку навичок читання з листа, а й підвищує інтерес до музикування, розвиває внутрішній слух, реакцію, музичне мислення, а також збагачує музичний тезаурус.

Зауважимо, що саме в процесі читання нотного тексту з листа виявляють себе такі основні принципи розвиваючого навчання, як збільшення обсягу музичного матеріалу, який використовується у навчанні та прискорення темпів його вивчення.

Дійсно, читання з листа є процесом засвоєння максимуму інформації за мінімумом часу.

Саме тому так необхідна планомірна та систематична робота з засвоєння навичок читання з листа, а також розробка відповідної методики. В наступному параграфі ми більш докладніше поговоримо про методику розвитку навичок читання нотного тексту з листа.

Таким чином, можемо зробити висновки про те, що якщо загальномузичний розвиток піаніста, його здібностей, інтелекту, професійної слухової свідомості – основна мета фортепіанної педагогіки, то читання з листа заслуговує на те, щоб стати одним з головних спеціальних засобів практичного досягнення цієї мети.

2.2. Методи розвитку навичок читання нот з листа.

З психологічної точки зору розвинуті навички читання з листа – це складна високоорганізована система, яка ґрунтується на тісному синтезі слуху та моторики. Дія цієї системи відбувається при активній участі уваги, волі, пам'яті, інтуїції, творчої уяви. Тому методика читання нотного тексту з листа пов'язана з розвитком внутрішнього слуху, музичної свідомості, аналітичних здібностей, а також послідовне виховання і розвиток слухорухових зв'язків.

Досить часто ми спостерігаємо, що учневі в музичній школі надзвичайно нелегко самотійно, без допомоги вчителя, розбирати незнайомий музичний матеріал. Навіть, з вчителем, розбір займає дуже багато часу. Це є результатом відсутності в учня розвинених зорово-слухових навичок, що спричиняє неможливість почути музичний твір, а в результаті якісно та швидко його розібрати. Тренування і постійне підкріплення умовно-рефлекторних поєднань, які утворюються в процесі розучування нотного тексту, не тільки закріплює їх при систематичному читанні з листа, але й ускладнює їх, робить більш досконалими. Взаємодія слухових та рухових дій у процесі гри на фортепіано є вирішальною умовою самого читання з листа.

Читання з листа передбачає створення у виконавця загального уявлення про твір, його зміст, образ, структуру і характерні особливості. Складність цього першого етапу вимагає не тільки уявно все охопити, але й виконати на інструменті. У процесі розучування творів, виконавець має можливість підбирати необхідні рухи, а при читанні з листа зв'язок музичних уявлень з рухами повинен здійснюватися миттєво.

Не все може бути засвоєне руками при першому читанні: можна випадково не потрапити на потрібну клавішу, можна спрощувати фактуру, можна свідомо випускати окремі елементи тексту тощо, але завдяки уяві та музично-слуховим образам, які формуються у процесі читання, створюються передумови для загального сприймання твору.

Таким чином, важливо зрозуміти при першому читанні найголовніше у його змісті: внутрішню лінію розкриття музичного образу; добре орієнтуватись у формі; зрозуміти гармонічну та метро-ритмічну структуру твору; уміти виокремити головне від другорядного у кожному матеріалі, саме тоді відкривається можливість читати текст не нота за нотою, а значними звуковими будовами.

Для оволодіння навичками читання з листа необхідно мати упевнені знання "нотної мови", системи нотних позначень та оволодіти прискореним читанням та сприйманням нотної графіки. В процесі читання з листа, виконавець не має змоги побачити і усвідомити кожний нотний знак, і на допомогу приходять різноманітні способи прискореного читання, яке здійснюється на основі точного уявлення просторових дистанцій між нотними знаками. Прискореному сприйманню нотної картини сприяє також високорозвинуте, доведене до автоматизму уміння миттєво пізнавати найбільш розповсюджені римо-інтонаційні комплекси, типові мелодичні та гармонічні звороти, гами, арпеджію, акорди, послідовності акордів тощо.

Було б методичною помилкою під час навчання читці з листа вимагати вільного відтворення на інструментів нотного тексту в той час, коли учень ще не оволодів "словниковим запасом", коли зорове сприйняття одиниць нотного запису – фраз, мотивів, мелодико-ритмічних зворотів, - ще не викликають адекватних музичних образів у сфері внутрішнього слуху. Якщо музично-слухові уявлення ще не достатньо сформовані, учень не в змозі вільно оперувати ними і весь процес читання нот зведеться до безглуздої спроби вдалого "розпізнання" окремих нот та попадання на відповідні їм клавіши. З цього приводу вдалою буде аналогія з спробою прочитати текст на іноземній мові людиною, яка не володіє достатнім словниковим багажем. В даному випадку процес читання буде уявляти собою більш-менш точну вимову окремих букв незнайомого алфавіту та їх поєднання, а смислове значення тексту залишиться недоступним.

Зауважимо, що вже з перших років навчання необхідно вчити учня розпізнавати знайомі інтервали (секунда, терція тощо) в музичному тексті та відтворювати їх на інструментів в різних регістрах. По цьому ж принципу необхідно вчити розпізнавати акорди з оберненнями, ритмічні малюнки, мелізми, октави тощо.

Таким чином, в процесі гри з листа необхідно навчити учня вільному орієнтуванню по графічному малюнку запису нотного тексту, по контурному обрисові нотних знаків. Охоплюючи з першого погляду загальну конфігурацію мелодичних малюнків, напрямки їх руху в звуковому просторі, пізнавши у тексті різноманітні акордові стереотипи за їх характерним зовнішнім виглядом, грамотний виконавець не має необхідності в абсолютному розшифруванні кожного звуку на нотному стані.

Необхідно фіксувати і відмічати для себе у нотному матеріалі вже відомі з минулого досвіду, типові формули фортепіанної фактури, що значно спростить процес читання з листа. Вміння розпізнати у незнайомому знайоме, опиратися на

стандартну інструментальну фігурацію призводить до того, що розвантажується увага виконавця, що є надзвичайно важливим.

Велику роль для розуміння та передачі нотного тексту має формування навичок його структурного сприйняття, тобто цілими мелодико-ритмічними зворотами, адже абсолютна висота та тривалість звуків не має смислового змісту поза їхнім взаємозв'язком.

Зазначимо, що структурне читання нотного тексту ставить перед піаністом складніші завдання, ніж перед виконавцями на інших музичних інструментах, адже фортепіанна фактура є складною і потребує охоплення багатьох ліній одночасно по горизонталі та вертикалі. Тому необхідно сприймати синтаксичну структуру тексту, принципи фактурної будови, співвідношення і функції голосів, логіку розгортання ритму і мелодики, характер ладогармонічного розвитку тощо.

Як показує досвід, навички структурного зорово-слухового сприймання тексту одночасно по декількох параметрах, у більшості випадків не виникають самі по собі, а потребують тривалого самовиховання, оскільки охоплення тексту по горизонталі дається більш легко і природно. Тому необхідно розділити проблему структурного читання на дві частини: сприймання по горизонталі та сприймання по вертикалі.

Неспецифічним для читання фортепіанної музики є вміння швидкого охоплення вертикалі. Його можна набути за допомогою спеціального цілеспрямованого тренування. Наприклад: взяти музичний твір акордового складу і грати акордові послідовності у вигляді швидкої гармонічної фігурації, починаючи від басу, вертикаль переводиться у горизонталь або навпаки, текст, який викладений у вигляді гармонічної фігурації, можна грати акордами, при цьому виробиться вміння швидко визначати гармонічну логіку арпеджованого тексту, прискорюючи сприймання "розгорнутої вертикалі".

Для того, щоб легше було сприймати нотний текст по горизонталі, слід навчитись швидко визначати його синтаксичну будову. Розвиток цього вміння

наштовхується на складнощі того, що у нотному записі відсутні знаки членування, аналогічні розділовим знакам і проміжку між словами у літературному тексті. А між тим, є багато засобів, які можуть служити достовірною ознакою членування, наприклад: ритмічні зупинки, співвідношення фраз у вигляді питання та відповіді, точні чи змінені повторювання, контрастні зіставлення та ін.

Слід підкреслити значення ритму як формоутворюючого елементу музичної мови. З самого початку слід навчитися бачити нотний текст не як розрізнені уривки мелодичної лінії, а як взаємодію звуків в їх метроритмічній організації. Саме тому слід ще раз наголосити на безперспективності читання з листа "окремими нотами", що часто відбувається на початковому етапі навчання.

Зауважимо, що вже на ранньому етапі формування виконавських навичок учня-піаніста, особливу увагу слід приділяти розвитку навичок читання нотного тексту з листа. В попередніх параграфах ми вже з'ясували, що розвиток та удосконалення навичок читання з листа повинен бути в центрі уваги кожного викладача. На початковому етапі навчання, необхідно, аби учень ще до ознайомлення з нотами вмів здійснювати звуковий аналіз музичного твору, знав елементарні закономірності будови музичного мовлення. Це, так званий, допотопний період, коли учень знайомиться з інструментом, вивчає клавіатуру, слухає незнайомі нескладні твори, намагається підібрати їх на фортепіано, імпровізує, створює елементарний звуковий аналіз цих творів: розрізняє динаміку, темпи, жанри, набуває певний музичний досвід і тільки після цього починає вивчати ноти.

На цьому етапі навчання важливо, щоб учень намагався "бачити" і відтворювати не окремі ноти, а групи з двох-трьох нот. Так процес читання з листа та розучування музичних творів буде проходити набагато ефективніше та швидше і викликати інтерес в учнів.

Окрім цього, надзвичайно важливо виховувати в учня уміння мислити та концентрувати увагу, тим самим організовувати ігровий процес, коли мислення відбувається дещо швидше, ніж ігрові рухи. Для досягнення цієї мети надзвичайно важливо так організувати навчальний процес учня, щоб в ньому постійною формою роботи була читка нот з листа: це можуть бути нескладні п'єси, ансамблі у виконанні учня та викладача, що поступово ускладнюються. Це призводить до того, що учень починає мислити та "читати" вже не групами нот, а мотивами, фразами та реченнями. Науковці цей етап називають "груповим уявленням" [23].

Для успішного читання з листа велике значення має розуміння учнем фразування, мотивної будови твору, її форми в цілому. На цьому рівні функціонує ладове відчуття, яке об'єднує в систему всі мелодико-гармонічні елементи музичної мови.

Важливо з перших років навчання формувати слухові уявлення мелодико-ритмічних формул як єдине ціле. Це дозволить учневі уявити музичний образ, закріпити його в своїй довгостроковій пам'яті, а згодом розшифрувати його графічний запис. Отже, матеріал, що пропонується для читання з листа, повинен утримувати вже гарно засвоєні мелодико-ритмічні та гармонічні елементи. Якщо учень не в змозі заспівати або уявити певний музичний зворот, то він його не прочитає з листа.

Розширення діапазону сприйняття визначається індивідуальним досвідом та ступенем оволодіння даною системою. Більш підготовлений виконавець може охопити зразу цілі фрази у реченні, але насамперед необхідно засвоїти елементарні змістові одиниці, адже від цього залежить розуміння тексту в цілому.

Важливою умовою успішного оволодіння навичками читання з листа є міцність зв'язку між нотою та звуком. Зоровий сигнал повинен в кінцевому результаті викликати однозначну рухову реакцію, що є результатом кропіткого та послідовного відпрацювання навички відтворення на інструменті мелодико-

ритмічних зворотів, гармонічних формул та інших елементів. Велике значення тут має ступінь вільного орієнтування на клавіатурі.

Ми можемо виділити два типи учнів, які не вміють читати з листа. До першого відносимо учнів з посередніми музичними даними, які не володіють достатньо розвиненими слуховими уявленнями та внаслідок цього не спроможних підбирати на слух. Вони не тільки не вміють розкрити музичну думку, але й не можуть більш-менш вільно оперувати музично-слуховими уявленнями.

Другу групу складають здібні учні, але які не достатньо добре володіють інструментом. Вони знають, що повинно звучати, але не можуть синхронно відтворити слухові уявлення на фортепіано.

Отже, головними завданнями є: для першої групи – активний розвиток слуху, в тому числі внутрішніх слухових уявлень та умінь знаходити їм адекватну форму на клавіатурі. Для другої категорії завдання дещо спрощуються: слід лише досягти ідентичності наявних слухових уявлень з відображенням їх на клавіатурі фортепіано.

Труднощі, які виникають у учнів в процесі читання нот з листа, можна розділити на три основних види, кожен з яких обумовлений певними процесами в сфері вищої нервово-психічної діяльності. Для першого характерні недостатній розвиток почуття ритму, ладу, музично-слухових уявлень. Учень в цьому випадку не може сам зауважити свої помилки, адже його внутрішній слух не володіє еталоном вірного звучання.

Труднощі другого типу пов'язані з процесом сприйняття, коли неточне відтворення нотного тексту обумовлено недостатнім досвідом читання з листа чи неухважністю. Але в цьому випадку наявність розвинених слухових уявлень допомагає вірному читанню з листа.

І, нарешті, труднощі бувають викликані недостатньою свободою орієнтації на клавіатурі, що позначається на попаданні на клавіши, що відповідають нотним

записам. В даному випадку учень одразу помічає неправильне звучання та виправляє свою помилку.

Читання нот з листа на фортепіано має свою специфіку, що вимагає чіткої координації рук виконавця. І це є проблемою, на яку викладач повинен звертати особливу увагу.

Окрім розширення музичного кругозору, придбання слухового досвіду, навички осмисленого читання з листа повинні активно сприяти у вихованні музичної культури та смаку учня, розвитку його музичного мислення, оволодіння "музичною мовою". В першу чергу при читанні з листа необхідно розвивати почуття мотивів, фраз, штрихів, цезур, точного дотримання динамічних відтінків. З огляду на це, важливо включати в програму читання нових гармонічних зворотів, ритмічних малюнків, ускладнення фактури повинно відбуватись поступово і не заважати головній меті – осмисленій "вимові" музичного тексту.

Для забезпечення планомірного оволодіння різними елементами музичної мови, необхідно засвоїти низку закономірностей. В першу чергу слід наголосити на дотриманні певних аплікатурних принципів. Музичний матеріал повинен містити вже знайомі для учня гамообразні послідовності, аплікатура яких добре засвоєна, рух по звукам акордів.

По-друге, учень повинен мати уяву про основні принципи чергування та виконання штрихів. Велика увага має приділятися вихованню почуття метроритму, яке виключає умоглядне рахування. Для розвитку цього почуття можна використовувати різні завдання: чергування в розмірі $\frac{3}{4}$ четвертних та восьмих тривалостей, які для зручності можна трактувати як "кроки" та "біг". Після цього можна вводити шістнадцяті, а після їх оволодінням приступати до вивчення пунктирного ритму. Корисно практикувати попереднє "простукування" ритмічного малюнку з виділенням сильних долей, спочатку мелодії, а згодом мелодії з акомпанементом. Тільки після опанування певними метричними формулами слід включати їх в практику читання з листа.

Ще однією цікавою та корисною, на наш погляд, є така форма роботи, коли викладач починає виконувати музичний твір, а учень підхоплює та продовжує виконання. Такі вправи надзвичайно концентрують увагу учня, удосконалюють уміння слідувати по нотах. Безумовно, процес читання нот з листа не повинен бути складним для учня та викликати негативні емоції. Кожен педагог сам підбирає методи та прийоми розвитку навичок читання нотного тексту з листа з урахуванням індивідуальних особливостей учня.

Надзвичайно цікавим та дієвим, на наш погляд, є читання з листа без фортепіано. Ця форма роботи вимагає дотримання принципу поступовості та доступності, коли учні починають читати з одноголосних музичних прикладів, поступово ускладнюючи завдання. Читка з листа без інструменту розвиває внутрішній слух та уяву виконавця, формує уміння мислити звуковими образами.

Надзвичайно важливо розвинути в учня навички спрощувати та скорочувати музичний текст в процесі читання з листа. Учень повинен розрізнити ті будови музичного твору, які ні в якому разі не можна спрощувати та скорочувати (пасажі в мелодійній лінії, ритмічні та гармонічні басы), при цьому можна переносити один звук з акордів, спрощувати акорди, октави виконувати без одного звуку тощо. Безумовно, такі спрощення важко здійснювати вже в процесі виконання музичного твору, тому учень повинен усвідомити їх при першому ознайомленні з музичним твором очима.

Аналіз наукових досліджень та власний педагогічний досвід дає нам право стверджувати, що ознайомлення виконавця з музичним твором очима, подумки є необхідним етапом у читанні з листа. Саме на цьому етапі реалізовується відома формула – бачу, чую, виконую. Цікаво, що чим досвідченішим є виконавець, чим більше розвинений його внутрішній слух – тим більший матеріал він може охопити "наперед", тим яснішими є його внутрішньо-слухові уявлення звуковисотних, ритмічних, тембральних компонентів музичної мови. Тобто внутрішній слух таких виконавців можна охарактеризувати не тільки яскравістю

музично-слухових уявлень, але й поєднанням цих уявлень з зоровими образами нотного тексту, і коли це поєднання відбувається – виконавець отримує здатність "чути" ноти, які він охоплює очима.

Безумовно, коли учень навчиться подумки осягати незнайомий музичний матеріал, "чути" внутрішнім слухом його звучання, визначити його форму, стиль, динаміку, контролювати зміну темпу, ритму, тональності, які зустрічаються в ньому, визначити зручну аплікатуру він буде більш якісніше читати з листа цей музичний твір.

Ще один важливий і необхідний прийом читання з листа – виконання музичного матеріалу, не дивлячись на клавіатуру, так звана "гра наосліп", тобто "невідривність погляду" виконавця від нотного тексту, що забезпечує плавність та неперервність розгортання "звукової дії".

В попередніх параграфах ми вже згадували про існування в музиці готових формул, тобто певних елементів мелодичного руху, оволодіння якими значно спрощує процес читання нотного тексту з листа. Як приклад можна згадати елементарні технічні формули – гами, арпеджіо, акорди, виконання яких вимагає точної аплікатури. Таким чином, коли учень працює над інструктивним матеріалом, він тим самим готує себе до подальшого виконання знайомих йому технічних конструктів при читці з листа. Важливо привчати учня в будь-якому музичному тексті знаходити та фіксувати вже знайомі йому з попереднього досвіду типові формули фортепіанної фактури (гами, арпеджіо, альбертієві баси, тремоло тощо), що "розвантажує" увагу, полегшує оволодіння аплікатурними прийомами.

В процесі читання нотного тексту з листа в учня нерідко виникають проблеми, пов'язані з швидким зорово-слуховим сприйняттям знаків альтерації. Саме тому, з перших кроків оволодіння навичками читання з листа, юного виконавця слід знайомити з різними тональностями, не виключаючи так звані

складні та "незручні". Дуже корисним є завдання, коли учень транспонує в різних тональностях нескладний музичний матеріал.

Специфічні прийоми відносного та узагальненого читання нотного тексту є основними елементами техніки читання з листа. Так, *відносне* читання базується на сформованому за допомогою зорової пам'яті відчутті у виконавця просторових дистанцій між нотами, які він "переносить" на клавіатуру.

Узагальнене читання нотного тексту характеризується добре сформованими ігровими рухами, що базуються на впевненому знанні вище названих звукових побудов або формул – горизонтальні (гами арпеджіо, мелізми) та вертикальні (акорди з оберненнями, різноманітні інтервали) тощо.

Ще одним важливим елементом в структурі навичок читання музичного тексту з листа є так звана "техніка безперервної гри" чи "випереджувальне бачення" музичного тексту. Для удосконалення цих навичок педагог може використовувати ряд методів, а саме: під час читання з листа педагог проводить олівцем над нотним текстом дещо випереджаючи виконання учня, тим самим привчаючи його до безперервного виконання музичного твору.

На етапі, коли учень в більшій мірі оволодів елементарними навичками читання музичного тексту з листа, варто привчати його до осмисленого та художньо-виразного виконання, що характеризується більш точним дотриманням композиторських вказівок – характеру, темпу, артикуляції, фразування тощо.

Таким чином, основним принципом розвитку навичок читання з листа слід вважати постійне, поступове, цілеспрямоване та осмислене засвоєння учнями елементів музичної мови з урахуванням ступеня розвитку їх здібностей та музично-слухового досвіду. Педагог по спеціальності повинен керувати процесом, систематично контролювати та направляти його, підбирати музичний матеріал за зростаючою складністю відповідно до підготовки та даними учня. Особливої уваги потребують менш розвинені учні, яким необхідно якомога

більше читати з листа. Було б великою помилкою усувати менш здібних, неперспективних учнів, адже читання з листа – найбільш вірний спосіб розвитку їх музично-слухових уявлень.

Підсумовуючи все вищесказане, можемо зробити висновки стосовно того, що розвиток навичок читання з листа повинен будуватись на принципі "від легкого до складного", музичний матеріал для читки з листа повинен ретельно відбиратись, враховуючи індивідуальні можливості учня, але не бути, в той же час, занадто легким; заняття з набуття та удосконалення навичок читання з листа повинні займати провідне місце в навчальній діяльності учня, бути систематичними та послідовними; при ознайомленні з новим музичним текстом не можна ставити перед учнем великий обсяг виконавських завдань, обсяг завдань повинен поступово збільшуватись у міру засвоєння учнем необхідних професійних навичок та виконавської майстерності. Читаючи складний нотний текст з листа, учень повинен навчитись спрощувати та скорочувати його, але при цьому художній задум музичного твору не повинен змінюватись. Зусилля виконавця повинні бути спрямовані, в першу чергу, на розпізнавання в нотному тексті та подальше виконання більш-менш структурно завершених музичних думок – мотивів, фраз, речень. Перед тим, як починати грати музичний твір з листа за фортепіано, необхідно ознайомитись з ним очима, почути його внутрішнім слухом, проаналізувати його будову та закономірності фактурного викладу, що дає можливість цілком сконцентруватись на змісті музичного твору, його формі та будові, його інтонаційних, ритмічних та гармонічних особливостях, що активізує музично-слухові уявлення. Педагогічний досвід стверджує, що ознайомлення з музичним твором в уяві значно полегшує подальше читання його за інструментом: зменшується кількість помилок та виконавських похибок, виконання стає більш "вільним", впевненим та художньо впевненим.

Таким чином, виховання навичок читання з листа пов'язане з цілим комплексом педагогічних завдань, починаючи від швидкого розучування нових творів і закінчуючи грою "на слух". Тому, саме поняття дисципліни "спеціальність" повинно трактуватись в більш ширшому змісті, що виходить за рамки вивчення певної кількості музичних творів.

Робота педагога з учнем повинна включати різносторонню підготовку учня, однією з важливих сторін якої є навичка читання з листа, що по суті є визначальною для перспективи подальшого становлення виконавця.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з питань дослідження, нами визначені та обрнтовані педагогічні умови розвитку та удосконалення навичок читання з листа. До них відносяться:

- систематичність занять;
- усвідомлене оволодіння навичками читання з листа;
- аналіз та логіка мислення в процесі оволодіння даними навичками;
- оволодіння знаннями про жанри, стилі, форми, типи фортепіанного викладу;
- послідовність та планомірність підбору музичного матеріалу за ступенем складності;
- застосування різноманітних методичних прийомів.

Дотримання у навчальному процесі визначених педагогічних умов, на наш погляд, сприяє успішному розвитку у піаністів навичок читання нотного тексту з листа.

Спираючись на аналіз навчально-методичних праць, власного педагогічного досвіду та на визначені педагогічні умови, у другому розділі

наукової роботи систематизуються та узагальнюються методичні прийоми, пропонується методика поетапного розвитку та удосконалення у піаністів навичок читання нотного тексту з листа в процесі фортепіанного навчання, серед яких методичний прийом *скорочення та облегшення музичного матеріалу в концертмейстерській практиці; методичний прийом читання "про себе"; методичний прийом "фотографування"*.

У роботі доводиться, що розвиток навичок читання з листа повинен будуватись на принципі "від легкого до складного", музичний матеріал для читки з листа повинен ретельно відбиратись, враховуючи індивідуальні можливості учня, але не бути, в той же час, занадто легким; заняття з набуття та удосконалення навичок читання з листа повинні займати провідне місце в навчальній діяльності учня, бути систематичними та послідовними, а при ознайомленні з новим музичним текстом не можна ставити перед учнем великий обсяг виконавських завдань, обсяг завдань повинен поступово збільшуватись у міру засвоєння учнем необхідних професійних навичок та виконавської майстерності.

ВИСНОВКИ

Одне з провідних місць у формуванні музиканта належить вмінню читати нотний текст, що є найважливішим засобом музичного розвитку. Розвиток навичок читання нот з листа має виключно важливе значення в формуванні не тільки професійного музиканта, але, що не менш важливо, грамотного музиканта-аматора, здатного до активної участі у самостійному музикуванні. Саме тому, оволодіння навичками читання з листа є найважливішим завданням музичної педагогіки.

У першому розділі наукової роботи розкривається зміст та сутність поняття "читання з листа", нами з'ясовано, що цю дефініцію слід розглядати як *дію, коли виконавець без попередньої підготовки відтворює музику, яку вперше бачить з дотриманням авторських вказівок щодо характеру твору, темпу, штрихів, аплікатури тощо.*

У роботі визначаються та обґрунтовуються структурні елементи читання нот з листа, серед яких мотиваційний, дослідницький та виконавський.

У першому розділі кваліфікаційної роботи доводиться, що проблеми розвитку та удосконалення навичок читання нотного тексту з листа є предметом вивчення музичної педагогіки, починаючи з кінця XVII - початку XVIII ст. У роботі надається аналіз теоретичних навчально-методичних праць педагогів-практиків, виконавців з питань дослідження.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з питань дослідження, нами визначені та обґрунтовані педагогічні умови розвитку та удосконалення навичок читання з листа. До них відносяться:

- систематичність занять;
- усвідомлене оволодіння навичками читання з листа;
- аналіз та логіка мислення в процесі оволодіння даними навичками;

- оволодіння знаннями про жанри, стилі, форми, типи фортепіанного викладу;
- послідовність та планомірність підбору музичного матеріалу за ступенем складності;
- застосування різноманітних методичних прийомів.

Дотримання у навчальному процесі визначених педагогічних умов, на наш погляд, сприяє успішному розвитку у піаністів навичок читання нотного тексту з листа.

Спираючись на аналіз навчально-методичних праць, власного педагогічного досвіду та на визначені педагогічні умови, у другому розділі наукової роботи систематизуються та узагальнюються методичні прийоми, пропонується методика поетапного розвитку та удосконалення у піаністів навичок читання нотного тексту з листа в процесі фортепіанного навчання, серед яких методичний прийом *скорочення та облегшення музичного матеріалу в концертмейстерській практиці; методичний прийом читання "про себе"; методичний прийом "фотографування"*.

У роботі доводиться, що розвиток навичок читання з листа повинен будуватись на принципі "від легкого до складного", музичний матеріал для читки з листа повинен ретельно відбиратись, враховуючи індивідуальні можливості учня, але не бути, в той же час, занадто легким; заняття з набуття та удосконалення навичок читання з листа повинні займати провідне місце в навчальній діяльності учня, бути систематичними та послідовними, а при ознайомленні з новим музичним текстом не можна ставити перед учнем великий обсяг виконавських завдань, обсяг завдань повинен поступово збільшуватись у міру засвоєння у

Виконане наукове дослідження не вичерпує всіх аспектів визначеної проблеми. До перспективних напрямів подальшого наукового пошуку слід

віднести питання методики удосконалення навичок читання нотного тексту з листа в процесі фортепіанного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк А. (1998). Педагогіка вищої освіти України. Історія, теорія: підручник. Київ: Либідь. – 560 с.
2. Бойчук І. І. (2021) Читання нот з аркуша як важливий складник програми з музично-інструментальної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. Інноваційна педагогіка: Роз. 2 Теорія та методика навчання (з галузей знань)
3. Воробкевич Т.П. (2001). Методика викладання гри на фортепіано – Львів : Логос, – 244 с.
4. Герасимович Д. М. (2001). Методика навчання гри на фортепіано. Київ, 1962. 59 с.
5. Гризоглазова Т. І. (2021). Методика формування навичок читання музичного тексту [Електронний ресурс]: DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-1.4>
6. Гончаренко С. У. (1997). Український педагогічний словник– Київ : Либідь, – С. 326
7. Гузій Н. В. (2004). Основи педагогічного професіоналізму: навчальний посібник– К.: НПУ ім. М. Драгоманова.– 155 с.
8. Дубасенюк О. (2002) Професійна виховна діяльність педагога: монографія. – Житомир. – 192 с.
9. Заря Л. О. (2015). Специфіка формування навичок читання з листа нотного тексту у майбутніх учителів музики. Серія 14 Теорія і методика мистецької освіти: збірник наукових праць. – Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова. – С. 126-134.
10. Корженевський А.(1981). До питання про специфіку мислення музиканта – виконавця // Питання фортепіанної педагогіки та виконавства, – Київ : Музична Україна, – С. 29 – 34

11. Костюк О. Г. (1986). Про теорію музичного сприйняття, музичне сприйняття як предмет дослідження – Київ : Наукова думка, – 128 с.
12. Кочелаба О. С. (2005). Читання нот з листа на заняттях з фортепіано: методичні рекомендації для вищих навчальних закладів культури і мистецтв I-II рівнів акредитації, - Вінниця: Нова Книга. – 12 с.
13. Літературознавчий словник-довідник (2007), 2-ге видання (доповнене). Київ: Видавничий центр „Академія”.
14. Методичні аспекти роботи з розвитку навиків читання з аркуша у класі фортепіано (2021) : метод. реком. / укл. Т. Грищенко. Слов’янськ, с. 7.
15. Назаренко І. (2011) Шляхи формування виконавської майстерності майбутнього вчителя-музиканта. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія «Педагогіка», № 6. С. 132–138.
16. Нарожна М. Читання нот з аркуша як складник комплексного розвитку учня-піаніста. Проблеми інструментального виконавства в умовах сучасної мистецької освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару з міжнар. участю, м. Умань, 27–28 квітня 2015 р. Умань, 2015. С. 56–60.
17. Панченко О. Розвиток навичок читання нот з аркуша. Виконавська інтерпретація та сучасний навчальний процес : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 18–19 березня 2010 р. Луганськ, 2010. С. 166–168.
18. Питання фортепіанної педагогіки та виконавства (1981) : зб. ст. / ред. та упоряд. А. Корженівський. – Київ : Музична Україна, – 116 с.
19. Рябов І. (1988). Читання з листа в класі фортепіано: 1–2 кл. Київ : Музична Україна, 64 с.
20. Савицький Р. (2000) Основні засади фортепіанної педагогіки: методичний посібник.- Тернопіль: Астон. – 68 с.
21. Свиридова Г. Г. (2020). Методика навчання грі на інструменті та аналіз педагогічного репертуару (дистанційний курс).

22. Цюлюпа Н. Л. (2009). Педагогічні умови формування методичної компетентності майбутнього вчителя музики в процесі інструментальної педагогіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика музичного навчання”, – Київ, – 20 с.

23. Шульгина В. Д. (1981). Про курс методики навчання гри на фортепіано // Питання фортепіанної педагогіки та виконавства – Київ, – С. 25-28

24. Юцевич Ю. Музыка : словник-довідник ; вид. 2-ге, перероб. і допов. Тернопіль : Навчальна книга ; Богдан, 2009. 352 с.

25. Яковенко Л. П. (1997). Активізація мислення студентів у процесі вивчення музичних творів напам’ять: методичні рекомендації – Рівне, 1997. – 24с.

26. Ярошенко О. (2010) Читання нот з аркуша на початковому етапі музичної підготовки вчителя хореографії. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14 «Теорія і методика мистецької освіти», Вип. 9. С. 27–31.